

УДК 330.131

Кальченко С.В., д.е.н., доцент
Захарченко О.Г., викладач
Таврійський державний агротехнологічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В СЕЛЯНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВАХ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню особливостей організації виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах. Автори проаналізували наукові підходи до оцінки ефективності виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах. Особливу увагу приділено порівнянню рівня ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах та селянських домогосподарствах. Автори обґрунтували необхідність оптимізації ресурсного забезпечення виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах. Автори розглянули напрями підвищення ефективності виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах за умовами забезпечення його конкурентоспроможності.*

***Ключові слова:** виробництво соняшнику, ефективність сільськогосподарського виробництва, селянські домогосподарства.*

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку вітчизняного аграрного сектору набуває особливого значення функціонування дрібнотоварного сектору. Селянські домогосподарства не тільки суттєво впливають на формування ринку продовольства, а й виконують важливі село формуючі та село утворюючі функції. Дана ситуація обумовлює необхідність вивчення стану та дослідження шляхів підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в дрібнотоварному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування дрібнотоварного сектору в системі аграрного виробництва, теорії і практики цієї моделі господарювання досліджували В.Г. Андрійчук, В.С. Дієсперов, В.К. Збарський, М.І. Кісіль, Ю.П. Макаренко, Л.В. Молдован, І.В. Прокіпа, І.В. Свиноус, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин, Т.І. Яворська та інші. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення галузеві аспекти організації виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах, зокрема виробництва соняшнику як одного з важливих напрямків товарного виробництва рослинницької продукції. Також завданням дослідження є порівняльний аналіз результативності економічної діяльності по даному галузевому

напрямку селянських домогосподарств та суб'єктів товарного виробництва.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, для визначення рівня ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах доцільно застосовувати комбінований підхід, що має передбачати використання умовних показників, даних щодо виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції, а також впливу виробничої діяльності на добробут селянської родини. Внаслідок цього для оцінки результативності діяльності селянських домогосподарств ми пропонуємо застосовувати наступну методіку.

Обрання методіки обумовлено наступними причинами:

1) Специфіка функціонування сільських домогосподарств, яка визначає обсяги виробництва, оцінку ступеня ефективності витрат на виробництво, виходячи із впливу його результатів на загальний розмір доходів домогосподарства.

2) Розбіжності структури витрат на виробництво в сільських домогосподарствах та сільськогосподарських підприємствах (зокрема заробітна плата), а також розбіжності в системі оподаткування. Велика частина селян є особами пенсійного віку, які користуються певними пільгами.

3) Розбіжності в системі формування доходів сільських домогосподарств та сільськогосподарських підприємств. Структура надходжень для домогосподарств може включати не тільки результати можуть

включати не тільки результати господарської діяльності, пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом, а й пенсійні виплати, доходи від нерухомості тощо.

4) Наявна звітність дозволяє адекватно оцінити ступінь ефективності сільськогосподарського виробництва в домогосподарствах в масштабі регіону, а також здійснювати певні порівняння на загальнонаціональному рівні, аналізуючи результати виробництва за окремими видами продукції (зернові, молоко тощо).

Внаслідок цього завданням пропонованої методики є оцінка характеру виробничої діяльності домогосподарств, її мети та результативності. В основу запропонованої методики оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах було покладено загальну формулу вартості продукції, а саме

$$Q = c+v+m \quad [1],$$

де Q - вартість продукції

c - постійний капітал

v - змінний капітал

m - отриманий прибуток[1].

Приймаючи до уваги той факт, що праця членів домогосподарства не є оплачуваною, нами розраховується умовна заробітна плата, як гіпотетичні грошові надходження, що мають компенсувати затрати робочої сили в селянських домогосподарствах. Даний показник розраховується шляхом помноження обсягу трудових затрат у натуральній формі на вартість 1 людино-години при погодинній праці.

Таким чином, показники ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах розраховуються за наступними формулами:

$$ВД = В - З_в \quad [2]$$

$$ЧД_у = ВД - З_пл_у \quad [3],$$

де ВД - валовий дохід,

З_в - виробничі затрати,

ЧД_у - умовний чистий дохід,

З_{пл_у} - умовна заробітна плата.

Оскільки діяльність селянських господарств визначається не максимізацією прибутку, а трудоспоживчим балансом, тобто співвідношенням затрачених зусиль та загального обсягу отриманого результату, то, на нашу думку, слід приймати до уваги вплив сільськогосподарського виробництва на рівень добробуту родини. З цією метою нами розраховується питома вага виробленої продукції у вартісному виразі в загальній сумі доходів родини. Таким чином досягається адаптація існуючої методики оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва до специфіки функціонування селянських домогосподарств.

З метою виявлення загальних закономірностей у виробничій діяльності особистих селянських господарств, розглянемо стан та характер виробництва на рівні селянських господарств степової зони. Інформаційною базою були дані анонімного анкетування, яке проводилося в господарствах регіону за результатами господарської діяльності у 2014-2015рр.

Для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між характером функціонування особистих селянських господарств та рівнем ефективності сільськогосподарського виробництва було проведено групування господарських суб'єктів. В якості критерію було використано розмір земельної площі як основного фактору аграрного виробництва. Переважна більшість селянських господарств є малоземельними, вирощують продукцію з метою самозабезпечення (рівень товарності 35%), а результати виробництва відіграють допоміжну роль у наповненні сімейного бюджету.

За даними таблиці 1, основна частина земельних угідь сконцентрована серед порівняно невеликої кількості господарств (близько 10 % від загальної кількості). Ця ситуація в цілому відповідає загальній тенденції серед домогосподарств України та степової зони, де абсолютна меншість господарів контролює більшість земель.

Таблиця 1

**Показники ефективності виробництва продукції рослинництва
в селянських домогосподарствах степової зони України***

№ №	Найменування показників	Розмір земельної площі господарств, га				Разом (в середньому)
		до 0,5	від 0,5 до 2	від 2 до 10	понад 10	
1	Кількість господарств	306	180	46	9	541
2	Земельна площа, га	36,6	124,0	228,3	310,5	699,4
3	Затрати праці, тис. люд-год	43,6	122,0	47,8	26,2	239,5
4	Затрати на виробництво, тис. грн	67,4	188,3	714,4	1517,5	2487,7
5	Вартість виробленої продукції, тис грн	812,2	1394,4	2271,5	2593,3	7071,4
6	Виручка, тис.грн	365,1	1028,1	1215,3	2240,6	4849,1
7	Умовна заробітна плата, тис. грн	287,6	805,2	314,9	174,5	1582,2
8	Валовий дохід, тис.грн (р.6-р.4)	297,7	839,8	500,9	723,1	2361,4
9	Умовний чистий дохід, тис.грн (р.8-р.7)	10,1	34,6	186,0	548,6	779,2
10	Умовний рівень рентабельності, % (100X8/(р.4+р.7))	2,8	3,5	18,1	32,4	19,1
11	Рівень товарності, % (100Xр.6/р.5)	45,0	73,7	53,5	86,4	68,6
12	Загальний дохід родин, тис. грн	10936,0	13953,0	5893,4	4148,4	34930,8
13	Частка продукції в доході родини, % (100Xр.5/р.12)	7,4	10,0	38,5	62,5	20,2

*Авторські дослідження

Ще однією особливістю виробництва продукції рослинництва в селянських домогосподарствах є зменшення ручної праці в крупних господарствах і заміна її механізованою, що підтверджується скороченням затрат людино-годин і збільшенням затрат у грошовому вираз у відповідних групах господарств. Відбувається поступовий перехід від плодоовочевого до зернового напрямку, коли більшість технологічних процесів є механізованими. Це перетворює сільське господарство із допоміжного засобу для сімейного бюджету на повноцінний товарний напрям господарської діяльності. Слід однак відзначити, що даний шлях еволюції особи-

стих селянських господарств є лише однією з багатьох форм інноваційного розвитку.

За рахунок менших виробничих затрат, а також затрат на оплату праці у виробництві соняшнику умовний чистий дохід на 1 ц реалізованої продукції в селянських домогосподарствах становить 136,1 грн, а умовний рівень рентабельності 89% (табл. 2). Аналогічні показники для сільськогосподарських підприємств України та Степової зони складають відповідно 113 та 108 грн і 46 та 44%. З одного боку, дана ситуація свідчить про більш високий рівень економічної ефективності виробництва соняшнику для селянських домогосподарств, що позитивно впливає на стан добробуту селян.

Таблиця 2

**Порівняльна характеристика ефективності виробництва соняшника
в сільськогосподарських підприємствах та селянських домогосподарствах**

№ №	Найменування показників	Селянські домогосподарства*	Сільськогосподарські підприємства		Селянські домогосподарства до с.-г. підприємств, +/-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 ц, грн	288,7	359,1	357,3	-70,4	-68,7
2	Припадає на 1 ц реалізованої продукції, грн					
3	- виробничих затрат	149,9	230,4	232,0	-80,5	-82,1
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	2,7	16,0	17,1	-13,3	-14,4
5	- валового доходу(р.1-р.3)	138,8	128,7	125,4	10,1	13,5
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу)(р.5-р.4)	136,1	112,8	108,2	23,4	27,9
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності),% $100 \times \text{р.6} / (\text{р.3} + \text{р.4})$	89,2	45,8	43,5	43,5	45,8

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

В той же час порівняно висока віддача витрачених ресурсів, в т.ч. земельних, приховує в собі небезпеку можливої масової переорієнтації селянських домогосподарств на виробництво технічних культур, зокрема соняшнику. Ця тенденція містить негативні наслідки для вітчизняних ґрунтів, враховуючи великий попит на європейських ринках на технічні культури, а також відсутність в Україні механізмів належного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення.

Як свідчать результати опитувань, переважна більшість членів селянських домогосподарств не застосовує сівозмін, вирощуючи соняшник на одній території декілька років поспіль. Окрім цього, характер використання технічних засобів не дає підстав стверджувати про інноваційний розвиток галузі. Здебільшого застосовується застарілі трактори та комбайни, причому 80% опитуваних

використовує залучену техніку, яку отримує у таких же аграріїв. Така практика містить у собі небезпеку, оскільки на даному етапі практично не існує механізмів забезпечення сільськогосподарськими знаряддями представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що за сучасних умов селянські домогосподарства має значні резерви для перетворення виробництва соняшнику на повноцінну товарну галузь. Проблеми її подальшого конкурентоспроможного розвитку обумовлені самою природою селянських домогосподарств, відсутністю належного техніко-технологічного та інформаційного забезпечення. В цьому зв'язку надзвичайно актуальним є розробка науково обґрунтованих техніко-технологічних схем для інноваційного розвитку малих форм аграрного виробництва.

Список літератури

1. Кальченко С. В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору : монографія / С.В. Кальченко. – Мелітополь: Люкс, 2014. – 408 с.
2. Кісіль М.І., Черненко Д.С. Інвестиційний проект створення міні-свіноферми в особистому селянському господарстві/М.І. Кісіль, Д.С. Черненко. - К.:ННЦ "ІАЕ", 2013. - 67с.
3. Макаренко Ю.П. Аграрні малі господарства: умови та шляхи розвитку/Ю.П. Макаренко. - Дніпропетровськ.: Січ, 2012. - 680с.
4. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистих селянських господарств – витрати, ціни, ефективність: монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.
5. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей економіка/В.В. Юрчишин // АПК. - 2011, №3. - С.112-122.
6. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

Annotation. *The article investigates the features of sunflower production in peasant households. The authors point to the role of peasant households in the development of local rural areas. Effective functioning of rural households in modern terms is an important part of the development of domestic agricultural production. The authors analyzed scientific approaches to evaluating the effectiveness of sunflower seed production in peasant households. The authors emphasize the need for the introduction of new scientific and methodological approaches for assessing the impact of economic activity in the farms. To assess the effectiveness of agricultural production research results using conventional indicators of profit and notional profitability. The technique allows for a comparative assessment of the performance of consumer and commercial farms. Particular attention is paid to comparison of efficiency in sunflower farms and rural households. The authors examined the potential for raising efficiency of sunflower in rural households. The authors justified the need to optimize resource supply sunflower seed production in peasant households. The authors examined ways of increasing efficiency in sunflower peasant households provided that its competitiveness.*

Keywords: *sunflower production, efficiency of agricultural production, peasant households.*